

УДК 343.195(4/9)(091)

Паламарчук Сергій Володимирович,
здобувач навчально-наукового інституту права
ім. Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна
ORCID ID 0009-0009-7389-4854

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ, ПРИЧИНИ ЙОГО ПОЯВИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджується історія виникнення та розвитку судів присяжних у світі (з античних часів до сьогодення). Зазначено, що для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у низці країн виникли суди присяжних, які передбачали участь у процесі судового розгляду присяжних. Зокрема висвітлюється розвиток судів присяжних у Англії, Франції, Німеччині та у Сполучених Штатах Америки. Зроблено висновки про можливості застосування досвіду їх діяльності в Україні.

Ключові слова: суд, судочинство, суд присяжних, історія суду, народні засідателі, суд присяжних в Україні.

З початку виникнення цивілізації у суспільстві виникають відповідні механізми, які створюються для підтримання встановленого порядку, а також для покарання осіб, що вчиняють злочини. Цей механізм отримує назву “суд”. Водночас виникають і тенденції впливу на судові рішення, тим більше, що до складу суддів переважно призначаються особи, які є лояльними до існуючої влади.

Внаслідок чого виникає питання щодо створення суду, який мав бути незалежним від влади і здійснював би судочинство неупереджено та справедливо.

Питання впливу на суди з метою прийняття відповідного рішення відоме з давніх часів [1]. При цьому слід зазначити, що, звичайно, задовольнити сторони в судовому процесі, особливо в кримінальному, – досить нелегке завдання.

Якщо проаналізувати систему призначення, то на посади суддів призначалися особи, які або належали до владних кіл і відповідно мали захищати владу, або судочинство здійснювали самі можновладці. Судді повністю залежали від влади, у разі необхідності виносили відповідні рішення, які від них вимагали королі, князі тощо.

З метою усунення недовіри до суддів та створення умов для відкритого і справедливого суду виникли первинні форми судів присяжних. В Афінах, як свідчать дослідження, існував своєрідний судовий орган – “Гелієа”, яка за описом окремих дослідників була перехідною стадією між судом народного зібрання і судом присяжних.

У працях давньогрецьких поетів збереглися відомості про цей суд, які суперечать офіційним документам. Ось як описується засідання Гелієї: “Відкривається

© Palamarchuk Serhii, 2023

заявляє оплесками своє співчуття тій чи іншій думці, і вибухом оплесків визна-чається рішення” [3].

засідання; пропонується питання: винен чи не винен. Старійшини по черзі висловлюють свою думку; а навколо демократичне збіговисько, що стоїть і судить,

Таким чином, більшість судових засідань проводилися без дотримання необхідних процедур, була відсутня дисципліна. Через велику кількість народних суддів рішення не могло прийматися виважено та обґрунтовано.

У Стародавньому Римі на початку II ст. до н.е. виникла нова форма суду – постійна комісія, або квестія, в якій присяжні виносили два рішення: або – звільняю, або – засуджую. Вирок судової комісії вважався остаточним і негайно виконувався [3].

Наступним етапом становлення цього інституту більшість учених вважає його виникнення вже у XI столітті в Англії, називаючи цю країну піонером відродження суду присяжних, відповідно це дозволяє вважати її “батьківщиною” сучасного інституту.

Окремі автори стверджують, що суд присяжних в Англії виник ще в англосаксонському періоді. Вони стверджують, що суд відбувався при загальних зборах певної комуні, а рішення приймалося народним голосуванням.

Разом з тим, окремі дослідники розглядають і нормандську теорію щодо виникнення суду присяжних. Вивчення пам’яток стародавнього нормандського права показує, що зазначені суди виникли ще у норманів, вони були застосовані в Англії. Проте в Англії вони розвинулися у закінчений інститут, який на сьогодні вважається специфічно англійським.

У Швеції та Норвегії такі суди існували ще з часів норманів. При цьому окремі дослідники приписують таким судам наявність усіх рис класичного суду присяжних.

Наприклад, професор Репп, датський юрист, який проводив дослідження стосовно судів скандинавських країн, визначав шведський суд як суд присяжних. Тобто у стародавніх шведських судах присяжні вирішували всі питання щодо вини особи, а судді були лише особами, які мали право проголошувати вирок [5].

Таким чином, судова влада того часу здійснювалася журі, проте пізніше (у зв’язку з укріпленням монархії) ця влада закріпилася за суддями, оскільки монарх хотів впливати на суд, а так як він призначав суддів, то форми впливу були різними.

Водночас у світі наявні інші теорії про походження суду присяжних. Окремі дослідники приписують виникнення суду присяжних праву римо-католицької церкви, яка також має відповідний зв’язок із судом присяжних.

На нашу думку, всі зазначені теорії щодо суду присяжних насамперед визначають ці суди як суди народу або суди народного правосуддя.

Ми погоджуємося, що той класичний суд присяжних, який виник в Англії і отримав найпотужніший розвиток, є саме тим судом, що застосовується нині в різних країнах, у тому числі і в Україні [6].

Виникнення в Англії суду присяжних, за даними окремих дослідників, відноситься до другої половини XI сторіччя. Разом з тим, зазначений інститут

© Palamarchuk Serhii, 2023

став невід’ємним елементом правової системи Англії, проте офіційно він був запроваджений тільки у 1167 році відповідним указом короля Генріха II [4].

Слід зазначити, що певною мірою питання закріплення діяльності суду присяжних у Англії стало затвердження Іоанном Безземельним Великої Хартії вільностей, першого писаного документа середньовічного права Англії.

Слід зазначити, що першим писаним документом середньовічного права Англії стало затвердження Іоанном Безземельним Великої Хартії вільностей, що певною мірою закріпило діяльність суду присяжних у країні.

Безпосередньо у зазначеному документі, у статті 39, був закріплений принцип суду рівних [7, 8].

Що стосується системи суду присяжних в Англії, то упродовж XIII–XVI ст. було сформульовано поняття великого і малого журі присяжних. Велике журі, яке мало назву обвинувального, сформувалося у зв’язку з обов’язком так званих роз’їзних суддів здійснювати розшук грабіжників, розбійників та інших злодіїв, а також їх спільників.

Присяжних великого журі було 23 особи. Судді мали опитувати всіх їх стосовно наявності вини у діях обвинувачуваних, а якщо 12 осіб із числа присяжних визнавали обвинуваченого винним, він притягався до відповідальності

Мале журі у той період налічувало 12 присяжних. Зазначені присяжні входили до складу англійського суду. Вони безпосередню брали участь у розгляді справи по суті. Їх рішення стосовно винності чи невинності було кінцевим. Після оголошення рішення малого журі коронний суддя обирав відповідну міру покарання [9].

Чимало дослідників, які розглядали діяльність суду присяжних, стверджують, що суд присяжних з Англії був запозичений іншими країнами континентальної Європи. Цей процес відбувався під час буржуазних революцій у Європі.

Проте, як свідчить практика його застосування, він не завжди сприймався, адже в Англії і пізніше був неодноразово реформований. Наприклад, у Німеччині суди присяжних започатковані у 1848 році. Їх створення узаконено відповідним законом у 1877. При цьому до складу журі входило 12 присяжних та троє суддів [10].

У 1924 році суди присяжних замінено судами шеффенів. Вони включали трьох суддів та шість присяжних, які мали назву шеффенів. Але поступово назву присяжні відновили. Слід зазначити, що у 1950 році на території Німеччини відновлений кримінально-процесуальний кодекс, прийнятий у 1877 році. На сьогодні суд присяжних у Німеччині складається, як і раніше, з трьох суддів і шести “присяжних”. При цьому вони об’єднані в єдину колегію.

У Франції також був запроваджений суд присяжних у 1791 році. Хоча Наполеон обмежив компетенцію таких судів, вони продовжували існувати до 1941 року. Після окупації Франції суди присяжних було скасовано, а в 1945 році діяльність їх відновлено. Проте до складу суду було введено засідателів, яких на сьогодні нараховується дев’ять осіб.

Як стверджують окремі дослідники, суд присяжних у Франції та Німеччині сьогодні не має тих класичних рис, які притаманні судам у англосаксонських країнах. Таким чином, говорячи про класичний суд присяжних, необхідно визнати, що його батьківщиною була Англія.

Причиною появи цього інституту в судовій діяльності окремі вчені вважають досягнення певного рівня правової культури в суспільстві, а також уявлення народних мас про те, яким повинно бути правосуддя, і головне, на яких принципах воно має ґрунтуватися.

Слід зазначити, що суд присяжних існував у законодавстві різних країн у різні історичні епохи. Можна констатувати, що він застосовувався на основі майже однакових за змістом норм, але результати такого застосування були різними.

Окремі вчені вважають, що за своєю юридичною природою інститут суду присяжних настільки еластичний, що він легко стає на захист відповідних суспільних правових поглядів будь-якої країни. При цьому у формальному вигляді зміст нерідко далекий від намірів законодавця. Проте, якщо цей інститут правильно сприймався суспільством та народними масами, то він сприяв у переважній більшості вдосконаленню правової системи різних країн.

Особливо бурхливо суд присяжних розвивався у Сполучених Штатах Америки

У США суд за участю присяжних засідателів був і залишається дуже затребуваним. Варто зазначити, що в даний час близько 90 % від загальної кількості судових розглядів, що відбуваються у світі за участю присяжних, припадає на частку Сполучених Штатів.

Інститут присяжних засідателів був закріплений у Конституції США та в конституціях штатів як одна з гарантій дотримання належної правової процедури.

З самого початку кримінального процесу, якщо обвинувачений не визнавав вини у скоєнні злочину, а також не просив, щоб суддя сам розглянув його справу, то, відповідно до Конституції, судовий розгляд у Сполучених штатах Америки відбувається за участю присяжних.

Для призначення та відбору присяжних у кожному штаті Сполучених штатах Америки існують відповідні процедури, вони дотримуються як владою штатів, так і владою держави в цілому. Присяжні в Сполучених штатах Америки мають визначити питання про винність чи невинність обвинуваченого

Як свідчать дослідження, головними критеріями визначення винності чи невинності особи є підстави внутрішнього переконання присяжних, яке склалося в результаті оцінки розглянутих у суді доказів. Крім того, береться до уваги інтелект присяжних, психологічні установки, а також власний життєвий досвід.

Досить цікавим фактом, який заслуговує на увагу, є те, що присяжні не несуть відповідальності за прийняте рішення. Як і судді в Україні, присяжні у Сполучених штатах Америки проводять обговорення отриманих доказів в окремій кімнаті, без осіб, які можуть їм заважати. При цьому обов'язковим під час обговорення є те, що вони всі повинні висловити свою думку. Відповідний порядок щодо часу виступів та голосування під час обговорення справ підтримує обраний старшина присяжних.

Слід зазначити, що однаковість рішення присяжних не є обов'язковою в окремих штатах Сполучених штатів Америки. У низці штатів достатньо більшості голосів. Водночас при розгляді справ у федеральних судах вимагається однаковість рішення присяжних.

Після того, як присяжні приймуть рішення, старшина письмово його оформлює. Рішення присяжних не включає будь-яких обґрунтувань щодо

голосування присяжних. Рішення присяжних передається судді, і він оголошує вердикт.

Існують деякі особливості щодо діяльності суду присяжних у кожному штаті. Разом з тим, їх функції у переважній більшості випадків однакові. Зазначені відмінності є у зв'язку зі своєрідною системою судів у Сполучених штатах Америки. Зазначена система складається зі судів штатів та федеральних судів.

Федеральні суди мають єдині правила участі присяжних у судовому процесі, тоді як у штатах комплектування складу присяжних може відрізнятися. У окремих штатах запроваджено відмінності у процесі комплектування журі, правилах ведення судового процесу, правилах оголошення вердикту тощо.

У 1968 році рішенням Верховного Суду США визначено відповідне право обвинуваченого, відповідно до якого, якщо обвинуваченому за вчинений злочин може бути призначено позбавлення волі на термін понад шість місяців, то він має право звернутися до суду і вимагати розгляду справи у суді присяжних.

Загальними критеріями щодо присяжних у Сполучених штатах Америки визначені такі:

- громадянство США;
- проживання на території, яка входить до юрисдикції цього суду;
- повноліття;
- наявність відповідного рівня володіння англійською мовою;
- невизнання судом чи іншими органами обмеження у правоздатності та дієздатності.

Проте є низка обмежень для призначення присяжним. До них відносяться такі:

- особи, які перебувають на службі у Збройних Силах Сполучених штатів Америки;
- співробітники поліції та інших державних установ;

Дослідники зауважують, що існування інституту присяжних для США є традиційним постулатом американської правової ідеології в цілому.

Повертаючись до питання необхідності застосування судів присяжних, слід проаналізувати залежність суддів у процесі здійснення судового провадження. Окремі дослідники виділяють як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори, які впливали на суддів.

До об'єктивних факторів можна віднести:

- матеріальне забезпечення судді;
- місце проживання судді;
- доступ до певних пільг і преференцій тощо.

Загалом усі ці фактори забезпечуються здебільшого органами влади на місцях. При цьому, якщо поглянути на зазначену проблему в історичному плані, то вона існувала і не тільки в Російській імперії, і в Україні, а й в інших країнах також.

До суб'єктивних факторів впливу на суддів і відповідно на прийняття ними рішень впливали і впливають такі фактори:

- знайомства судді з певними суб'єктами, які можуть вплинути на прийняття рішення;

- родичі та знайомі, які можуть просити суддю прийняти відповідне рішення;
- психологічний стан судді у разі, наприклад, розгляду у судовому засіданні справи про зґвалтування, якщо суддя, особливо жінки, також мали досвід погроз сексуального характеру;

- вплив на прийняття відповідного судового рішення різних обставин, наприклад, учинення злочину з особливою жорстокістю тощо.

Зазначені фактори впливу здебільшого породжували недовіру до окремих суддів, а часто – і до судової системи в цілому. Тому виникла відповідна потреба у створенні механізму, коли суддя не вирішує самостійно справу, а її вирішують колегіально, на підставі зібраних доказів та їх оцінювання. Таким чином, виникли суди присяжних.

В Україні на сьогодні на законодавчому рівні суди присяжних існують [11]. Не можна стверджувати, що вони активно впливають на судову практику, адже цей інститут для нас ще не є звичним.

Як свідчить статистика, за участю присяжних в Україні розглядається десь близько одного відсотка усіх кримінальних справ. Можливо, сучасний стан, особливо війна російської федерації з Україною, впливає на нормальний розвиток цього інституту, а також інші обставини. Водночас застосування зазначеної форми суду є досить перспективним.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки:

- суд присяжних виник в Англії, проте є окремі свідчення, що його принесли скандинави, які застосовували його ще у стародавні часи. Англійці удосконалили таку форму судочинства і в подальшому вона була запозичена іншими країнами, проте на сьогодні її застосування в країнах континентального права є досить обмеженим;

- головною рисою суду присяжних було і є зменшення впливу на суд у процесі прийняття відповідних рішень. Питання про підкуп судді можна вирішити, проте питання про підкуп присяжних вирішити складно;

- недоліком суду присяжних визнається те, що рішення про винність чи невинуватість особи приймають присяжні, які в переважній більшості випадків не мають юридичної освіти і не можуть оцінювати дії обвинувачених з погляду права. Проте їх рішення, як зазначалося, приймається на основі загальних принципів справедливості та неупередженості, що є важливим для кримінального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Мирза С.С.* Основи римського права. Альбом схем: навч. посібник. Одеса: ОДУВС, 2014. 167 с.
2. *Орач Є.М., Тищик Б.Й.* Основи римського приватного права: курс лекцій. Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. К.: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
3. *Вовк В.М.* Римське право як феномен правової дійсності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. К., 2011. 32 с.
4. *Уолкер Р.Д.* Англійська судова система: навч. посіб. Юридична література, 1980.
5. *Чельцов-Бебутов М.А.* Курс кримінально-процесуального права. Нариси з історії суду і кримінального процесу у рабовласницьких і буржуазних державах. Равена, Альфа, 1995. 846 с.
6. *Слинько Д.В.* Юридичний процес: історія, теорія, практика: монографія. Харків: НТМТ, 2017. 415 с.

7. *Ле Гофф Ж.* Цивілізація середньовічного Заходу / пер. с фр.; за заг. ред. В.А. Бабінцева; післямова. А.Я. Гуревича. 2007. 560 с.
8. *Страхов М.* Історія держави і права зарубіжних країн. К.: АТІКА, 2003.
9. *Бігун В.С.* Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. К., 2011. 303 с.
10. *Брауер Е.* Суд присяжних Німеччини та інших держав. 1865.
11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 31. Ст. 545.

REFERENCES

1. *Myrza S.S.* (2014). Osnovy rym'skoho prava. "Basics of Roman law". Album of schemes: a visual guide. Odesa: ODUVS. 167 p. [in Ukrainian].
2. *Orach YE.M., Tyshchuk B.Y.* (2000). Osnovy rym'skoho pryvatnoho prava. "Basics of Roman private law": a course of lectures. Ivan Franko Lviv State University. K.: Yurinkom Inter. 272 p. [in Ukrainian].
3. *Vovk V.M.* (2011). Rym'ske pravo yak fenomen pravovoi diysnosti. "Roman law as a phenomenon of legal reality": autoref. thesis ... Doctor of Jurid. Sciences: 12.00.12. K. 32 p. [in Ukrainian].
4. *Walker R.D.* (1980). Anhliiskaia sudebnaia Sistema. "The English judicial system": a textbook. Legal literature [in Ukrainian].
5. *Cheltsov-Bebutov M.A.* (1995). Kurs uholovno-protsessualnoho prava. "Course of criminal procedural law. Essays on the history of the court and the criminal process in slaveholding, feudal and bourgeois states". Ravena, Alfa. 846 p. [in Ukrainian].
6. *Slyunko D.V.* (2017). Yurydychni protses: istoriia, teoriia, praktyka. "Legal process: history, theory, practice": monograph. Kharkiv: NTMT. 415 p. [in Ukrainian].
7. *Le Hoff J.* (2007). Tsyvylizatsiia srednieviekovoho Zapada. "Civilization of the Medieval West: / trans. with Fr.; under gen. ed. V.A. Babintseva; afterword Y.A.I. Hurevich. 560 p.
8. *Strakhov M.* (2003). Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain. "History of the State and the Law of Foreign Countries". K.: ATICA [in Ukrainian].
9. *Bihun V.S.* (2011). Filosofiia pravosudiv: ideia ta zdiisnennia. "Philosophy of justice: idea and implementation": monograph. K. 303 p. [in Ukrainian].
10. *Brauer E.* (1865). Sud prysiazhnykh Hermanii i druhikh hosudarstv. "Court of Jury of Germany and other states" [in Ukrainian].
11. Pro sudoustrii i status suddiv. "On the judicial system and the status of judges": Law of Ukraine dated June 2, 2016 No. 1402-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2016. No 31. Art. 545 [in Ukrainian].

UDC 343.195(4/9)(091)

Palamarchuk Serhii,

Applicant of the Educational and Scientific Institute of Law,
Prince Vladimir the Great of the Interregional Academy
of Personnel Management, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0009-0009-7389-4854

HISTORICAL ASPECTS OF THE EMERGENCE OF JURY TRIAL, THE REASONS FOR ITS EMERGENCE IN FOREIGN COUNTRIES AND THE PROSPECTS FOR ITS USE IN UKRAINE

Modern state systems include courts and the judiciary as a mandatory element of the state mechanism. They are considered the main core of state bodies in the field of protection of the rights and freedoms of individuals and legal entities. At the same time, from the very beginning of the creation of judicial systems and courts, a

© Palamarchuk Serhii, 2023

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2023.1\(59\).3](https://doi.org/10.36486/np.2023.1(59).3)

Issue 1(59) 2023

<http://naukaipravoohorona.com/>

question arose regarding their non-involvement and impartiality in the consideration of cases.

In order to ensure fair and impartial consideration of cases in courts, jury courts have emerged in a number of countries, which involved participation in the jury trial process. The main features of jurors included such actions as listening to the arguments of the parties in a criminal trial and making an appropriate proposal to declare a person guilty or innocent of the crime he is accused of. These courts were rarely given the street name, because jurors were chosen from among the common people.

The homeland of jury trials belongs to England, where they developed and were subsequently adopted by the legal systems of other countries.

In Ukraine, as in most countries of continental law, jury trials existed when Ukraine was part of the Russian Empire. After the revolution of 1917, there were attempts to create a similar system of courts in the Soviet Union. The persons who participated in the trial were known as People's Assessors. Two people's assessors were included in the composition of each court. However, their role was purely that of extras, because all issues regarding sentencing were decided by the judges.

Furthermore, there was a tacit instruction that the vast majority of the members of the Communist Party should be elected as people's assessors. Most of them had no legal education, as well as some of them had only a secondary education.

After gaining independence, the system of courts that existed in the Soviet Union continued to function in Ukraine, i.e. people's assessors were present in the courts along with judges. However, gradually the question of introducing a jury trial began to be resolved. In 2016, jury trials were restored in the new law "On the Judicial System and the Status of Judges". In the legislation, the term people's assessors was excluded.

In most foreign countries, appropriate systems of jury trials have emerged and developed. The mentioned system was especially actively developed in the United States of America, where the question of a jury trial is included in the US Constitution. There are also jury courts in the vast majority of European countries. However, their activity today is somewhat specific.

The purpose of the article lies in researching the history of the emergence and development of jury trials in the world and the possibility of applying the experience of their activities in Ukraine.

Keywords: court, judiciary, jury trial, court history, people's assessors, jury trial in Ukraine.

Отримано 11.04.2023